

Klír, Tomáš

Soudobé středoevropské paralely

In: Klír, Tomáš. *Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku*. Klápště, Jan (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2008, pp. 161-162

ISBN 9788073082512

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127506>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

29. SOUDOBÉ STŘEDOEVRÓPSKÉ PARALELY

Velkoryse koncipované návesní dispozice se záhumenicovými pásovými parcelami patří mezi časté sídelní formy, které jsou typické pro střední Evropu. Zásadní význam pro situaci ve 14. stol. má dobře poznaná skupina vesnic ve středním Švábsku.

Lokační listiny dokládají jejich počátky mezi lety 1324–1350. Zároveň přináší informace, které českým listinám chybí; obsahují pokyny pro lokátora a konkretizují celý záměr. U těchto vesnic se nachází další formálně podobné vesnice, jejichž výpověď je již komplikovaná, stejně jako blízkých skupin ve středních Francích. Ty připojujeme jen pro jejich souvislost se Švábskem (souhrnně *Fehn 1975*).

29.1. Střední Švábsko (*tab. 12–13*)

Klaus Fehn (1966; týž 1975, 87–93) ve své dizertační práci analyzoval skupinu devíti vesnic, které pojí obdobné počátky doložitelné často lokačními listinami (5x, 1324–1350) a nepřehlédnutelné shody v novověké půdorysné osnově i struktuře plužiny. Studované vesnice leží 20–30 km východně od Augsburgu, na vrchovině členěné hlubokými údolními vodními toků (490–530 m.n.m.), která byla do poč. 14. stol. pokryta většími lesními komplexy.

Výpověď lokačních listin – vydavatel (iniciátor lokace) pověřoval příjemce (lokátor, tzv. Meister) založením nové vesnice, jejíž podobu listina zároveň konkretizovala. Záměrem byl vznik 12 nebo 21 usedlostí s:

- (i) dvorovou parcelou a zahradou – ½ a ½ jitra
- (ii) poli o rozloze 36 jiter (popř. 3 × 12)
- (iii) loukami o rozloze 6 jiter
- (iv) plochou nespécifikovaného obecného využití o rozloze 8 jiter (pastviny, les)

Dohromady na usedlost připadalo 51 jiter (= 1 lán), celkem ca 25 ha. Lokátor obdržel 1 svobodný lán, popř. další práva. Listiny zmiňují různé dlouhou lhůtu.

Autor detailně analyzoval pouze jedinou vesnici (Neumünster). Vydání lokační listiny (klášter Oberschönfeld, 1346) navázalo na panovníkovo svolení mýtit les (1344), které bylo v průběhu lokace odvoláno (1354). Novověké prameny zachycují neúplně realizovaný záměr (29 jiter místo 51 pro usedlost, 18 jiter polí místo 36), část parcel pokrývaly porostliny a les využívané k pastvě. Pro 18.–19. století se zachovaly doklady dvojího plánovitého posunu čela dvorových parcel hlouběji do prostoru návsi.

Výpověď novověkých písemných pramenů (od 16. století) – lokační záměr nebyl nikde naplněn, plocha využívaná novověkými usedlostmi byla menší. Pozorováno dělení usedlostí, kterému se vrchnost snažila zabránit.

Výpověď novodobých katastrálních plánů (*tab. 12; 18.–19. století*) – retrogresivní analýza ukázala jednoduchý princip uspořádání. Vlastní sídliště je situováno v ideálním středu katastrálního území, podél návesního prostranství jsou rozmístěny dvorové parcely se zahradou (po každé straně původně 10/11 nebo 6), přičemž rekonstruované rozměry původního celku lze odhadnout na 45 × 110m (= ca 1 jitra). Hloubkově protažené dvorové parcely se zahradami vytváří 2 kompaktní bloky podél návsi široké 45/55m. Na dvory a zahrady jednotlivých usedlostí navazují záhumenicové parcely, které běží až k hranicím katastru, pokud jim v cestě nestojí přirozená překážka, a vytváří tak 2 tratě. Jejich délka činí 250–1300m. Na ně navazují další komplexy pásových parcel buď paralelně nebo kolmo, které tvoří zpravidla další dvojici tratí. Plužina je pak doplněna různým počtem již menších tratí.

Poznámka – Výsledky retrogresivní metody, v jejímž základě stojí nereálné předpoklady, nelze přeceňovat a lze je využít pouze orientačně. Korelace počtu mezi konstruovanými „*Urhöfe*“ a údaji lokačních listin jsou nepřímé. Počet záhumenicových parcel, na jejichž základě autor „*Urhöfe*“ vyčleňoval, je determinován délkou sídliště a optimální šíří pásové parcely (do 30–40m). Podoba plužiny, kterou zachycují novodobé prameny, se proto mohla vytvořit vždy, když byly na dvory a jejich zahrady přímo navázány polní parcely. Zjišťovaná podobnost jednotlivých sídel není důkazem, neboť jde o jednoduchá řešení, ke kterým mohlo docházet nezávisle.

V různých částech střední Evropy lze nalézt doklady o vyměření nových traťových plužin se záhumenicovými pásovými parcelami i v 17.–18. století, v rámci obnovy po 30. leté válce. Tehdy měly nahrazovat starší traťové plužiny bez záhumenicového navázání parcel (kap. 11.3.1; např. *Krenzlin* 1952, 49–50, Abb. 41).

O středověké osnově plužiny informují lokační listiny. Z nich je zřejmé, že princip lokací odpovídal charakteristikám, která jsou v oblasti tzv. Ostsiedlung spojována s rozměřením na základě tzv. vlámského lánů a kterým odpovídají různé formy traťových plužin, jejichž součástí mohly i nemusely být záhumenicové parcely (srv. *Kuhn* 1973).

19.2. Střední Franky

Skupině 17 vesnic se v rámci své dizertační práce věnoval *Friedrich Eigler* (1975; též *Fehn* 1975, 93–96; týž 1966, 147–150). Jedná se o 4 izolované skupiny formálně do různé míry podobných sídel, jejichž počátky jsou kladeny do 13.–14. století, ale lokační listiny jsou doloženy jen ve dvou případech (1287, 1320). Výpověď těchto lokalit je tedy komplikovanější.

Výpověď lokačních listin – listina z roku 1287 informuje, že podoba nové vesnice měla mít svůj vzor v již existujících. Tím je pro tuto oblast explicitně doloženo napodobování a šíření sídelních forem jako vzorů. Listina z roku 1320 přináší konkrétní údaje o jiné lokaci (9 lánových usedlostí). Text zní podobně jako u švábských listin.

Výpověď novověkých písemných pramenů (od 16. století) – totožný jako ve Švábsku

Výpověď novodobých katastrálních plánů (18.–19. století) – retrogresivní metodou lze dospět u jednotlivých skupin k počtu 8–9 usedlostí (Monheim), 17 (Eichstätt), 16–25 (Pappenheim). Sídlíště je položeno v ideálním středu katastru, podél návesního pro-

stranství jsou rozvrženy dvorové parcely (rekonstruováno opět 1 jitro) o šířce kolem 42–45m (Monheim), 30–45m (Pappenheim), ale v jednom případě i 60m. Šířka návsi dosahuje 20–70m, zpravidla však 40–50m. Podoba plužin je analogická ke švábským lokalitám.